

Андрій Лайчук
аспірант кафедри педагогіки ЖДУ ім. І.Франка
ORCID ID: 0000-0003-1482-0037
тренер-викладач з триатлону
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна
Данило Самойленко
керівник ГО "Ініціатива Дій"
ORCID ID: 0000-0003-2316-3200
Україна
samjjenk.dank@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ТРЕНЕРОМ-ВИКЛАДАЧЕМ

У статті представлено результати розгляду готовності тренерів-викладачів до формування моральних якостей учнів. На основі аналізу навчальної документації, планів-конспектів та перспективного планування роботи тренером-викладачем встановлено недостатньо ефективне використання виховних можливостей спортивно-тренувальної діяльності задля формування моральних якостей учнів: виховний процес здійснюється епізодично, відсутня чітка методика роботи.

Досвід тренерської роботи та аналіз педагогічної практики виховної роботи у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю доводять ефективність педагогічного проектування результатів морального виховання учнів. Окреслено етапи досліджуваного процесу (формулювання мети та очікуваного результату, конкретизація виховних цілей та завдань, підбір ефективного методичного інструментарію формування моральних якостей учнів, проектування дії суб'єктів виховного впливу на особистість учня) з урахуванням вікових можливостей учнів та відповідно до умов навчання та виховання у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю. Пріоритетними є: 1) формування емоційно-емпатійного компоненту моральності особистості; потреби усвідомлювати свої відчуття, розвиток емоційного інтелекту; накопичення емоційно-чуттєвого досвіду; 2) формування когнітивно-аксіологічного компоненту моральності учня; вироблення етичного зразка поведінки й формування бажання його наслідувати; 3) формування потребово-мотиваційного компоненту моральності; етичної потреби й вироблення моральної позиції; 4) формування практично-діяльнісного компоненту моральності учня; вироблення морально-духовного вміння і звички моральної вчинкової діяльності.

Визначено перспективи застосування досвіду педагогічного проектування у роботі тренера-викладача з проєкцією на формування успішного та благополучного спортсмена.

***Ключові слова:** тренер-викладач, спортивна діяльність, моральні якості, педагогічне проектування.*

Лайчук Андрей, Самойленко Данил. Педагогическое проектирование моральных качеств учащихся тренером-преподавателем

В статье представлены результаты исследования готовности тренера-преподавателя к формированию нравственных качеств учащихся. На основе анализа учебной документации, планов-конспектов и перспективного планирования работы тренера-преподавателя установлено недостаточно эффективное использование воспитательных возможностей спортивно-

тренувальної діяльності для формування нравствених якостей учасників: виховальний процес здійснюється епізодично, відсутня чітка методика роботи.

Опыт тренерской работы и анализ педагогической практики воспитательной работы в специализированных учебных заведениях спортивного профиля доказывают эффективность педагогического проектирования результатов нравственного воспитания учащихся. Основными этапами исследуемого процесса являются: формулировка цели и ожидаемого результата, конкретизация воспитательных целей и задач, подбор эффективного методического инструментария формирования нравственных качеств учащихся, проектирование действия субъектов воспитательного воздействия на личность ученика. Необходимо учитывать при этом возрастные возможности учащихся, условия обучения и воспитания в специализированных учебных заведениях спортивного профиля. Приоритетными задачами при этом являются: 1) формирование эмоционально-эмпатийного компонента нравственности личности; потребности осознавать свои чувства, развитие эмоционального интеллекта; накопления эмоционально-чувственного опыта; 2) формирование когнитивно-аксиологического компонента нравственности ученика; выработки нравственного образца поведения и формирование желания подражать; 3) формирование потребностно-мотивационного компонента нравственности; этической потребности и выработка нравственной позиции; 4) формирование практически-деятельностного компонента нравственности ученика; выработка нравственно-духовного умения и привычки к нравственным поступкам и деятельности.

Определены перспективы применения опыта педагогического проектирования в работе тренера-преподавателя с проекцией на формирование успешного и благополучного спортсмена.

Ключевые слова: тренер-преподаватель, спортивная деятельность, нравственные качества, педагогическое проектирование.

Постановка проблеми. Спортивно-тренувальна діяльність у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю регламентується навчальною програмою для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності. Обов'язковим компонентом програми є виховний, у якому передбачено необхідний у перспективі набір моральних якостей вихованців. Моральне виховання визнано пріоритетним у спортивній підготовці, але програма не передбачає, у якому саме розділі, на яких засадах і за яких педагогічних умов воно має реалізовуватися. Вірогідно, процес виховання моральних якостей, згідно програми, має здійснюватися автоматично, разом з вирішенням основних завдань спортивної підготовки, що суперечить визначеним методологічним основам виховання моральних якостей особистості у процесі поглиблених занять спортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому педагогічному дискурсі присутній широкий інтерес до проблеми морального виховання особистості (В. Ворожбіт, Н. Ващенко, М. Євтух, Н. Калита, М. Нечепоренко, І. Сіданіч, В. Сухомлинський, Л. Хоружа та ін.). Проте дослідження, присвячені проблемі морального виховання у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю, практично відсутні (А. Агаркова, К. Плівачук).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Моральне виховання розглядається науковцями як цілеспрямований процес, спрямований на оволодіння індивідом моральною культурою, яка визначає його ставлення до навколишнього світу. У контексті виховної роботи спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю, моральне виховання учня передбачає розвиток та саморозвиток моральних цінностей, переконань, мотивів, знань, умінь, почуттів і здібностей, що виявляє дитина в різних ситуаціях морального вибору під час тренувань та спортивної діяльності.

Ключовим суб'єктом тренувального процесу є тренер-викладач, який часто не готовий до розвитку морально-вольових якостей учнів через низьку обізнаність про інноваційні технології морального виховання учнів.

Мета статті – проаналізувати можливості педагогічного проектування в організації морального виховання учнів у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання у дитячо-юнацьких спортивних закладах має орієнтуватися на мораль та етику у розвитку відповідних моральних якостей, що забезпечували б ефективну взаємодію з тренером, згуртованість у команді. Найважливішим компонентом у змагальній діяльності є морально-вольові якості особистості, а саме: ставлення учнів до своїх перемог, поразок, супротивників, роботи у команді, взаємодії з тренером та ін.

З метою дослідження готовності майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей учнів вивчалися плани-конспекти виховних занять у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю. Загалом 348 планів-конспектів тренерів з ігрових видів спорту (баскетбол, гандбол, водне поло та волейбол). На основі аналізу з'ясовано, що у 311 (89,4 %) конспектах відсутні завдання і матеріал, які б були спрямовані на виховання в учнів моральних якостей. Тренери у більшості випадків окреслювали лише цілі та завдання, які стосувалися фізичної підготовки, спеціальної фізичної підготовки, технічної та тактичної підготовки, інтегральної (ігрової) підготовки учнів. В 75 (21,5 %) конспектах визначалися цілі, завдання та засоби теоретичної і психологічної підготовки спортсменів. У більшості випадків вони були лише дотичними до проблеми морального виховання учнів і зазвичай реалізовувалися у виховних бесідах, аналізі змагальної, учбової та спортивно-тренувальної діяльності. Лише у 37 (10,6 %) конспектах тренери визначили завдання щодо виховання таких моральних якостей, як мужності, дружніх стосунків у колективі. Поставлені завдання вирішувалися у 27 (7,8 %) проаналізованих заняттях за допомогою теоретичних методів (бесід, дискусій, теоретичного аналізу). У 10 (2,9 %) планах-конспектах тренери практикували домашні завдання для учнів до тем: “Що таке спортивний результат?”, “Як я розумію успіх?”, “Що таке справжня дружба?”, “Моє ставлення до принципу “чесної гри” у спорті”.

У більшості випадків така виховна робота проводилася не заплановано, але їй приділялося досить багато часу; основними формами були індивідуальні і групові бесіди зі спортсменами. У виховній роботі використовувалися, в основному, методи формування моральної свідомості і корекції поведінки спортсменів – заохочення та покарання.

З метою вивчення змісту і спрямованості навчально-тренувальних занять ми проаналізували 298 навчально-тренувальних занять з баскетболу, гандболу, волейболу, водного поло, хокею та футболу. Вирішення завдань виховання моральних якостей учнів у навчально-тренувальних заняттях відбувалося у 135 (45,3 %) випадках. Враховувалися ті методи, прийоми, засоби та форми виховання, які безпосередньо або в комплексі з іншими завданнями були спрямованими на моральне виховання. На інших навчально-тренувальних заняттях тренери також вирішували виховні завдання, але ставили за мету виховання в учнів вольових й лідерських якостей. У деяких випадках вони вступали у протиріччя з вихованням моральних якостей, оскільки спрямовувались на розвиток надмірної агресивності у ставленні до суперника, уміння досягати перемоги за будь-яку ціну, підвищення рівня конфліктності. Загалом, виховні впливи різної спрямованості були відзначені в ході 231 (77,5 %) заняття.

У своїй практичній діяльності під час навчально-тренувальних занять, тренери переважно використовували вербальні методи. У ході занять 116 (38,9 %) тренерів вдавались до пояснень, роз'яснень та бесід на моральні теми. Лише 19 (6,4 %) тренерів використовували методи формування моральних дій – застосовували спеціальні вправи для підвищення командної згуртованості, давали учням різноманітні практичні доручення, долучали до різноманітної (творчої, організаційної та колективної) діяльності. Лише 10 (3,3 %) тренерів опиралися на життєвий і моральний досвід учнів.

Слід зазначити, що стиль спілкування тренера з учнями у ході 127 (42,6 %) занять був авторитарним, оскільки, на думку педагогів, він краще забезпечує якісне виконання тренувальних завдань. Однак, звичка учнів до постійного нагляду і контролю призводила до того, що, залишившись без тренерського нагляду, учні переставали якісно виконувати тренувальні завдання. Це, у свою чергу, спричинило пасивність і виявлялося якщо не у відсутності, то не у сформованості навичок самовиховання, небажанні працювати над собою, самоудосконалюватися. Це призводило до того, що тренувальні завдання виконувалися учнями не свідомо, а під тиском авторитету тренера.

Аналіз змісту навчально-тренувальних занять свідчить про недостатньо ефективне використання виховних можливостей спортивно-тренувальної діяльності. Проведення занять підтвердило відсутність чіткої методики виховної роботи. Дослідження показало, що виховання моральних якостей здійснювалося у більшості випадків епізодично чи у комплексі вирішення інших виховних завдань, через що спрямованість виховних впливів тренерів часто суперечила моральному удосконаленню учнів.

Досвід тренерської роботи та аналіз педагогічної практики виховної роботи у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю доводять ефективність педагогічного проектування результатів морального виховання учнів. Проектування, на думку О. Дубасенюк, “...виконує роль провідного регулятора всієї системи дій педагога протягом всього періоду його діяльності. ...діяльність педагога має випереджальний характер і виступає у двох формах – передбачення (прогнозування, антиципації) і цілепокладання, що дає можливість керувати процесом в умовах динамічного середовища” [5, с. 79], а з іншого – “Добре в людині завжди доводиться проектувати і

педагог зобов'язаний це робити” (А. С. Макаренко) [4, с. 134]. У зв'язку з цим проектування тренером-викладачем особистості учня та його основних моральних якостей є однією з провідних функцій діяльності педагогів у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю.

На думку В. Ясвіна, “кожна вихована нами людина – це продукт нашого педагогічного виробництва... Проектування особистості, як продукту виховання, повинно вироблятися на підґрунті замовлення суспільства” [10, с. 204]. Для цього необхідно конструювання тренером-викладачем як власної діяльності, так і проектування діяльності учнів, спортивного колективу, зокрема, у сфері морального виховання особистості.

Поняття “проектування” “...походить від дієслова “проектувати”. Проектувати – складати, розробляти проект, конструювати що-небудь, планувати, намічати здійснити щось” [70, с. 70]. Зміст поняття “педагогічне проектування” характеризується двома моментами:

– ідеальним характером мисленнєвих дій, спрямованих на цілі, зміст, методи, форми, засоби та результати педагогічної діяльності;

– спрямованістю педагогічного проектування на утворення чого-небудь у майбутньому в навчально-виховному процесі у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю.

Зміст педагогічного проектування складає:

– проектування чи створення проектів – це попередня мисленнєва діяльність тренера-викладача щодо організації своєї педагогічної діяльності та морального виховання учнів;

– характерними його властивостями є ідеальний характер дій і його спрямованість на утворення у майбутньому моральних якостей учнів;

– педагогічне проектування пов'язано з проблемною організацією мислення і діяльності тренера-викладача та учнів.

У процесі дослідження нами був виведений алгоритм дій тренера-викладача щодо виховання моральних якостей учнів у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю. Зокрема, необхідно:

1. Сформулювати мету та очікуваний результат процесу морального виховання, як цілісного педагогічного утворення.

2. Конкретизувати виховні цілі, завдання на кожній стадії виховного впливу. Системність передбачає наступність, послідовність виховної роботи, врахування вікових особливостей і ускладнень, якісного розвитку кожного компоненту морального виховання учнів. Враховуючи вікові особливості учнів, завданнями на кожній стадії виховного впливу є:

I стадія (1 рік навчання) – пріоритет у формуванні емоційно-емпатійного компоненту моральності особистості; завдання: накопичення емоційно-чуттєвого досвіду й формування потреби усвідомлювати свої відчуття, розвиток емоційного інтелекту;

II стадія (2 рік навчання) – пріоритет у формуванні когнітивно-аксіологічного компоненту моральності учня; завдання: вироблення етичного зразка поведінки й формування бажання його наслідувати;

III стадія (3 рік навчання) – пріоритет у формуванні потребово-мотиваційного компоненту моральності; завдання: формування етичної потреби й вироблення моральної позиції;

IV стадія (4 рік навчання) – пріоритет у формуванні практично-діяльнісного компоненту моральності учня; завдання: вироблення морально-духовного вміння і звички моральної вчинкової діяльності, й формування гуманістично-морального досвіду.

3. Підпорядкувати зміст виховної роботи напрямам виховного впливу: через вироблення ціннісного морального ставлення до інших людей, через прояв моральності до самого себе, до рідних, до однокласників, до незнайомих людей, до природи з позицій особистісно-діяльнісного підходу.

4. Дібрати ефективний методичний інструментарій формування моральних якостей учнів, врахувавши їх вікові особливості. У контексті нашого дослідження – це підбір найефективніших форм виховної роботи, методів, прийомів, емоційних комплексів на всіх рівнях і стадіях виховного впливу у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю.

5. Спроектувати дії суб'єктів виховного впливу на особистість, соціалізацію індивіда, його входження в соціокультуру. Процес виховання є процесом багатофакторним, а тому потрібно забезпечити проектування дій суб'єктів з врахуванням мікро- мезо- та макрофакторів виховного впливу; виховного середовища, яке постає ланкою цілісної системи діалектичним чином пов'язаних середовищ, що здатні активізувати ті чи інші механізми розвитку вихованців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тренер-викладач повинен будувати виховний процес у спеціалізованих навчальних закладах спортивного профілю у контексті інтегрального підходу, коли він містить не тільки моральні знання, а й уміння, які потрібні для

усвідомлення мотивів своєї поведінки та оточення, оцінки життєвих ситуації, діяльності відповідно до прийнятих цінностей. Перспективною метою формування моральних якостей учнів має стати успішна та благополучна особистість. Дієвим інструментом у цьому процесі є педагогічне проектування.

До перспектив подальших досліджень відносимо розгляд змісту педагогічного проектування моральних якостей особистості з орієнтацією на успішність та впевненість у перемозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова Е.К. *Учебная деятельность и ее проектирование*. Человек в измерениях XX века. Прогресс человечества в XX столетии. Москва : Изд-во Международной академии проблем Человека в авиации и космонавтике, 2005. С. 100-122.
2. Гурье Л.И. *Проектирование педагогических систем*: учеб. пособие; Казан. гос. технол. ун-т. Казань, 2004. 212 с. URL: <http://www.pedlib.ru/Books/1/0222/index.shtml> (дата звернення: 15.10.2019).
3. Радионов В. Е. *Нетрадиционное педагогическое проектирование*: учебное пособие. СПб.: СПб. гос. техн. ун-т, 1996. 237 с.
4. Макаренко А.С. *Твори в 7 т.* Київ: Рад. школа, 1954. Т. 5. 484 с.
5. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*: ред.: О. А. Дубасенюк; Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. Житомир, 2004. 262 с.
6. Лодатко Є. О. *Модельовання педагогічних систем і процесів*: монографія. Слов'янськ: СДПУ, 2010. 148 с.
7. Чорна М.В. *Проектний аналіз*: навч. посіб. Харків: Консум, 2003. 228 с.
8. Ягупов В. В. *Проектування педагогічної діяльності викладачів професійно-технічної освіти*. URL: <http://lib.iitta.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2019).
9. Яковлева Н. О. *Проектирование как педагогический феномен*, 2007. 18 с.
10. Ясвин В.А. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. Москва, 2001. 366 с.

Laichuk Andry, Samoilenko Danilo. Pedagogical projecting of moral qualities in the students by coach-teacher

The article presents the results of consideration of the readiness of coaches-instructors to form the moral qualities of students. Based on the analysis of educational documentation, syllabuses and perspective planning of the trainer-teacher, insufficient use of educational opportunities of sports-training activities for the formation of students' moral qualities was established: the educational process is carried out sporadically, there is no clear methodology of work.

The experience of coaching work and analysis of pedagogical practice of educational work in specialized educational institutions of sports profile prove the effectiveness of pedagogical design of the results of moral education of students. The stages of the studied process (formulation of the purpose and expected result, specification of educational goals and tasks, to select effective methodological tools for the formation of students' moral qualities, to design the actions of subjects of educational influence on the personality of the student) are considered, taking into account the students' age abilities and education in specialized sports profile educational institutions. Priorities are: 1) formation of the emotional-empathic component of personality morality; needs to be aware of their feelings, development of emotional intelligence; accumulation of emotional-sensory experience; 2) formation of the cognitive-axiological component of student morale; developing an ethical model of behavior and forming a desire to imitate it; 3) formation of the need-motivational component of morality; ethical need and moral stance; 4) formation of practical and activity component of student morale; development of moral and spiritual skills and habits of moral act activity.

The prospects of applying the experience of pedagogical design in the work of a trainer-teacher with the projection of forming a successful athlete are determined. It is proved that the trainer-teacher should build the educational process in specialized educational institutions of sports profile in the context of integrated approach: when it contains not only moral knowledge, but also the skills necessary for understanding the motives of his behavior and environment, assessment of life situations, activities in accordance with accepted values.

Keywords: *trainer-teacher, sports activity, moral qualities, pedagogical design.*

REFERENCES

1. Belova E.K. Uchebnaya deyatelnost i ee proektirovanie [Educational activity and its design] // Chelovek v izmereniyah XX veka. Progress chelovechestva v XX stoletii. M.: Izd-vo Mezhdunarodnoy akademii problem Cheloveka v aviatsii i kosmonavtike, 2005. S. 100–122.
2. Gure L.I. Proektirovanie pedagogicheskikh sistem: Ucheb. Posobie [Designing pedagogical systems: a training manual]; Kazan. gos. tehnol. un-t. Kazan, 2004. 212 s. URL: <http://www.pedlib.ru/Books/1/0222/index.shtml>
3. Radionov V. E. Netraditsionnoe pedagogicheskoe proektirovanie: uchebnoe posobie [Unconventional pedagogical design: a training manual]. SPb.: SPb. gos. tehn. un-t, 1996. 237 s.
4. Makarenko A.S. Tvory v 7 t [Works in 7 editions]. K.: Rad. shkola, 1954. T. 5. 484 s.
5. Osvitni innovatsiyinii tehnologii u protsesi vykladannya navchalnih distsiplin [Educational innovative technologies in the process of teaching subjects]: red.: O. A. Dubasenyuk; Zhytomyr. derzh. un-t im. I.Franka. Zhytomyr, 2004. 262 s.
6. Lodatko E. O. Modelyuvannya pedagogichnyh system i protsesiv: monografiya [Modeling of pedagogical systems and processes: a monograph]. Slov'yansk: SDPU, 2010. 148 s.
7. Chorna M.V. Proektniy analiz: Navchalniy posibnyk [Project analysis: a textbook]. Harkiv: Konsum, 2003. 228 s.
8. Yagupov V. V. Proektuvannya pedagogichnoiy diyalnosti vykladachiv profesiyno-tehnichnoyi osvity [Designing pedagogical activity of teachers of vocational education]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua>
9. Yakovleva N. O. Proektirovanie kak pedagogicheskiiy fenomen [Designing as a pedagogical phenomenon], 2007. 18 s.
10. Yasvin V.A. Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu [Educational environment: from modeling to design]. M., 2001. 366 s.